

MOELWYNION & MIGNEINT

Ardal eang o uwchdiroedd rhwng Penrhyndeudraeth a Betws y Coed, mae'r Migneint hefyd wedi'u cynnwys yma. Mae rhai o'r mynyddoedd yn sefyll allan yn arwahan, tra bod grŵp Moelwyn yn ffurfio ffrynt trawiadol wrth edrych o'r De, gyda'r lwmp enfawr Manod Mawr yn dominyddu ardal y dwyrain. Mae'r ardal yn enwog am ei chwareli llechi, er bod llawer ohonynt o dan y ddaear maent yn dal i gael eu galw'n chwareli. Cariwyd y llechi gwastraff mewn tryciau a fyddai'n docio drosodd ar ddiwedd y cledrau, rhain yw'r nodweddion amlwg. Ceir hefyd ardaloedd eang o goedwigaeth ar rai o'r llethrau.

Moel Siabod 872m SH 705547

Enw aneglur iawn, gydag esboniadau gwrthgyferbyniol ynghylch yr ystyr. Fe elwir y mynydd fel Carnedd Moel Siabod ar fapiau modern yr AO; y garnedd yw'r carn Oes Efydd anferth ar y copa ond un sy'n aflonyddgar.

Yn ei lyfr Enwau Lleodedd Syr Gaernarfon, 1928, nododd yr Athro J Lloyd-Jones, a oedd yn enedigol o Ddolwyddelan, fod yr enw yn aml yn cael ei egluro fel Moel Siabod, gan fod yn deillio o naill ai Moel Las Abad; neu, Moel Lys Abad. Ond tra bo'r elfen abad 'abbot' yn cael ei gryfhau gan y term offeiriad yn enwau lleol fel yn Sarn yr Offeiriad (733543); nododd yr athro J Lloyd-Jones ei bod yn amhosibl cyrraedd siabod drwy gyfuniad o (la)s abad neu o (ly)s + abad drwy sabad i gyrraedd a siabod. Fodd bynnag, yng nghronfa ddata Archif Melville Richards, cofnodir un enghraifft o'r enw gyda'r ffurf anghywir Moel Siabad. Yn lle hynny, cynigiodd Lloyd-Jones gysylltiad gyda'r Saesneg Canol *shabbed* 'crachog'.

Hefyd, cyflwynodd ddamcaniaethau eraill; fel, llygredd o jabot 'gwddf cotwm, gwisg gwddf'; term a fenthycwyd yn uniongyrchol o'r Ffrengig *jabot* 'ffril', hefyd enw pysgodyn sy'n deillio o'r Ffrengig *shabot*(?). Mae eraill wedi rhoi siad 'coron, top' [gair a fenthycwyd o'r cysgod Saesneg Canol *shad*, *shed* 'gwahanfa gwallt'] + ôd 'eira' fel ystyr; neu, y Gwyddeleg *siab*, *siob* 'chwyth'. Un term diddorol arall i'w gadw mewn cof yw'r gair Cymraeg cabôd, chabôd 'cwfl', o'r Ffrengig *capot* 'cwfl'; clogyn hir â chwfl sy'n dod i lawr i'r llawr - yn atgoffa pobl o amlinelliad Moel Siabod? Byddai geiriau Ffrangeg yn cael eu derbyn yn eithaf hawdd i'r iaith, wrth i lawer o filwyr Cymru ymladd fel milwyr cyflog yn Ffrainc; i'r Saeson a hefyd i'r Ffrancwyr, enwedig yn y Rhyfel Can Mlynedd. Moel Siabod c.1700 Parochialia, Moel Siabod 1719 Glossarium, Moel Shiabod 1795 Map John Evans, Moel Shiabod 1834 Map Greenwood, Moel Shabot 1840 Map Degwm.

Moelwyn Mawr 770m SH 659449

Unwaith eto mae angen trafod ffurf y mynydd oherwydd y gair moel yn yr enw. Yn dibynnu ar y lleoliad y'i gwelir mai'r foel hon yn edrych fel 'bryn conigol', sef o'r De a'r Dwyrain; tra o'r Gorllewin mae'n ymdebygu i 'domen gron'. Heblaw hyn, mae'r enw'n un anodd ei ddehongli'n iawn oherwydd ffactorau eraill. Gyda'r fannod 'y' cyn y gair moel, sydd heb ei newid yn yr enghreifftiau cynharaf, dengys hyn fod y dehongliad o'r enw yn ceisio cyfeirio at gopa moel neu lyfn.

Mae'r ail elfen hefyd yn wrywaidd (g)wyn 'gwyn' ac nid y (g)wen fenywaidd. Mae'r cyfuniad anarferol yma wedi arwain at yr awgrymiad y gallai enw'r mynydd ddeillio o gyfeiriad at enw personol unigolyn neu fel llysenw. Hefyd, mae hi'n anodd canfod os cyfeiriad at endid mytholegol neu berson hanesyddol yw, mae'n anodd ei ganfod; er hynny, ceir cyfeiriad at un o drigolion dyffryn Conwy yn 1352 fel un o'r enw Dafydd ap Moylwynn: mae'r ap yn dynodi ei fod yn fab i Moylwynn.

Mae rhai wedi cynnig yr enw personol Gwnion, yn yr enwau i roi ffurf debyg i Moelwnnion sydd wedi ei altro'n hwyrach. I eraill defnydd anghyson moel a gwyn sydd yn yr enw, i ddynodi mynydd sy'n cael ei orchydd yn aml gan eira. Tybed os oes yna ddefnydd o air sy'n debyg i'r Gwyddeleg *maoileann* 'ysgafell, uwchdir du, gwylfa, copa neu grib o fryn' yma ar un adeg. Lleychweth y moyle wyn c.1592 SCC, y moelwyn bychan a mawr c.1700 Parochialia, Moelüyn 1719 Glossarium,

Moelwyn 1838 AO.

Yn ei lyfr Enwau Lleoedd Sir Gaernarfon 1928, fe nodwyd Professor J Lloyd-Jones y ffaith y bod yna wahaniaethau mewn sillafiad ac ystur enwau 'moel' ar fynyddoedd Iwerddon. Fe ysgrifennodd **'Moel** - Yr un gair ydyw a'r ansoddair moel yn ei wreiddyn, a cheir yr unrhyw ddatblygiad yn yr Wyddeleg. Cymharer heblaw'r ansoddair, *maol* 'penrhyn, bryn, neu drum', *maoil* 'bryn, tomen, pen', *maolán* 'pen moel dyn neu fynydd'. Rhaid bod y gair yn hen fel 'enw' yn herwydd ei 'ryw' a nifer yr enghreifftiau.' Wrth edrych yn fanwl, fe welir sawl ffurf tafodieithol sy'n gysylltiedig ond gyda sillafiad a llafariad gwahanol, fel yn - moil; maoile; mul, mula, mulu.

Moelwyn Bach 711m SH 660437

Mae ffurf y Moelwyn Bach yn dra wahanol i Moelwyn Mawr; mae'r mynydd uwch yn un crwn/conigol a noeth, union beth mae nifer yn derbyn fel ffurf nodweddiadol y gair moel yn y tirlyn. Tra bo Moelwyn Bach gyda chopa gwastad a llethrau onglog iawn, ond mae'r copa yn un llwm, fel pob mynydd yn Eryri. Mae'r enw yn cryfhau'r ddadl o defnydd arall yn y man neu ddefnydd anghyson sydd i'w weld yn yr enw? Moelwyn 1795 John Evans Map, Moelwyn-bach 1838 AO.

Allt Fawr 697m SH 681475

Heddiw, yn y Gogledd, y synnwyr allt 'llechwedd, rhiw' sydd; ond ar un adeg yr oedd sawl ystyr i'r gair sydd nawr wedi lleihau ychydig yn eu defnydd sef 'bryn, clogwyn, llechwedd goediog'. Yr ystyr cyffredinol yn yr ieithoedd Brythonig ar enw fel Allt Fawr oedd un o uchder serth. Arweiniodd y Celtaidd Cynnar **alta* at yr Hen Gymraeg alt, Cymraeg Cyfoes allt; yn debyg i Gernyweg *alt*, Gwyddeleg a Gaeleg *allt* yn ogystal ag Lladin *altus*. Allt-fawr ar fapiau cyfoes yr AO.

Cnicht 690m SH 645466

Dim ond o tua 1300 ymlaen y datblygodd y term i ddisgrifio marchog arfog neu ddilynwr milwrol, yn tarddu o'r Hen Saesneg *cniht* 'bachgen, gwas' ac sy'n gytras â'r Almaeneg *Knecht* 'gwas'. Mae'r enw yn tarddu o'r Saesneg Canol *cnicht* 'marchog', gair sydd yn debyg iawn i'r Saesneg *knight* heddiw. Ond yngenid y gair yn y gorffennol fel yr yngenir *cnicht* yn y Gymraeg heddiw. Efallai mai oherwydd ffurf helm neu het copa pigog yr enwyd y mynydd felly. Y Gynhyacht, Kynycht c.1700 Parochialia, Cynicht 1838 AO.

Moel Lledr 672m SH 667481

Dyma'r enw ar y bryn sy'n rhan o Foel Druman ar fapiau'r degwm; ar y mapiau ordnans, mae'r enw wedi symud i 682491. Enw a godwyd o'r afon, sef y Lledr. Mae'r ffurfiau cynnar Afon Kledder a Glinne Kledr 1536-9 Leland yn ein cyfeirio at enwau afonol sy'n gysylltiedig â ffurfiau ar y gair caled, cled, clet 'cryf, nerthol' yn eu henwau. Moel Lleder 1938 AO.

Ysgafell Wen 662m SH 664485

Enw ar y gefn sy'n rhedeg i'r Gogledd o Foel Lledr yw'r ysgafell, sgafell 'silff, sil, ymyl' + wen 'gwyn'. Mae'n debyg mai gair a fenthycwyd o'r Lladin *scabellum* 'cefnen'. Map John Evans Ysgafell 1795, Ysgafell-wen 1838 AO.

Manod Mawr 658m SH 727448

Mân 'bach, bychan; main' + ôd 'eira, plu eira'; sef ardal ble mae eira yn lluwchio yw'r esboniad cyffredinol; tra bo eraill yn cynnig man 'lleoliad' + ôd 'eira', i ddynodi ardal ble mae'r eira yn casglu. Fodd bynnag, gall un diffiniad pellach yn y GPC i'r gair ôd 'yn disgleirio'n wyn' fod yma fel disgrifydd? Sef cyfeiriad tuag at yr ardaloedd eang o lethrau sgri o liw golau iawn sydd i'w gweld ar lethrau'r bryn. Mewn cyfnodau sych, ac yn yr haul llawn, mae'r lethrau'n dod yn fwy llachar ac yn 'wynnach' nag arfer.

Fodd bynnag, os yw'r ffurf gynnar mannad yn gywir, rhaid cadw mewn cof y term mannad 'mas, lwmp, agalen (o ymenyn) fel posibilrwydd, i ddisgrifio bryn crwn. Mannod 1586 William Camden Britannia, y Mannod 1591/2 Llawysgrifau Bachymbyd, y mannad c.1592 SCC, Mannod 1722 William Camden, Britannica, Manad-fawr 1838 OS.

Moel Druman 656m SH 670475

Mae'r gair drum, trum `mynydd, crib, cefnen' yn un digon cyffredin yn y tirwedd, mae'r ffurf truman yn fachigyn gwrywaidd. Mae trum cwta yn ymestyn at y copa. Moel-druman 1838 AO

Moel yr Hydd 647m SH 672455

Moel 'bryn conigol neu pigfain'. Mae'n debyg mai'r gair hydd 'ceirw' yw'r prif ddisgrifydd ar gyfer y foel. Fodd bynnag, weithiau gall fod rhywfaint o ddrysych gyda'r gair *rhudd* 'coch' ac 'yr hydd'; yn digwydd yn aml yng nghofnodion enwau. Moelwyn yr Hydd 1783 Thomas Pennant, Moel y Rhudd 1837 AO.

Y Cynniau 640m SH 660486

Amrywiad ar curni, cyniau, sef lluosog curn, cyn 'pentwr, crug, carnedd; côn, pyramid, tŵr pigfain; mwdwl' yn fenywaidd unigol ac ni ddylid ei gymysgu â'r term cyn, sy'n lluosog o'r gair corn 'pwynt, carn'. Fe welir sawl pentwr a chopar bychan yn yr ardal, enwedig o gwmpas Llynau'r Cŵn.

Moel Penamnen 2044ft 623m SH 716484

Fei enwir oherwydd ei leoliad uwch(ben) yr afon Beinw; beinw, ffurf ar y gair banw 'moch ifanc, hwch'. Nid yw'r enw Beinw i'w weld fel enw'r afon heddiw, ond ar fapiau cynnar yr Arolwg, 6th 1840-80, fe welir Aber-beinwy a hefyd Aber Beinw. Ar un adeg yr oedd rhai yn cysylltu enw'r cwm caeedig gyda'r gair amner 'pwrs, bag'; neu, hen ystyr arall amner 'man crwn, cau'. Pennamayn 1557, Penamnen 1655 Llawysgrifau Elwes, Moel Penamnen 1838 AO.

Moel Meirch 607m SH 661504

O rai onglau, moel 'bryn ffurf gonigol', tra bo'r gair meirch yn lluosog y gair march 'ceffyl, cadfarch'; gellid ei ddefnyddio i ddynodi ardal lle'r oedd ceffylau, yn gyffredinol, yn cael eu pori. Ar ddiwrnodau poeth; neu, pan fydd y pryfed brathog yn mynd yn ormodol, gwelir ceffylau yn aml yn pori ger yr uwchgynadledau i ddal unrhyw awel. Moel-meirch 1838 AO.

Y Foel Boethwel 602m SH 652477

Y term a geir yma yw poethfel, poethwal 'eithin wedi'i losgi'n rhannol, grug, tyweirch (ar gyfer tanwydd)'; roedd pob un ohonynt yn fath pwysig o danwydd ar un adeg. Hyd yn oed i amseroedd eithaf diweddar, roedd pobl yn defnyddio eithin sych ar gyfer cynhesu, gan ei fod yn golau yn hawdd iawn; ond, y tebygrwydd yw mai ardal da i gasglu mawn oedd yma ar un adeg

Y Ro Wen 594m SH 744497

Gall y gair (g)ro 'creigiau man, graean', ddynodi creigiau neu sgri gyda chen wen; ond y tebygrwydd yma yw mai term i ddisgrifio'r graean ar wely'r afon roedd yma'n wreiddiol. Mae yna nifer o nodweddion cyn-hanesyddol ar y bryn sy'n arwain archeolegydd i'w ddynodi fel mynwent carnedd o'r Oes Efydd yn ôl pob tebyg. Y Ro 1838 AO.

Carnedd y Cribau 591m SH 676537

Mae Cribau yn lluosog o grib 'cefnen'; gall y term ddynodi'r cribau creigiog ar lethrau'r Gorllewin sy'n arwain at y brif grib. Efallai mai'r 'carnedd' carnedd yw'r un a geir ymhellach i'r de yn Y Cribau, a nodir ar fap yr AO heddiw fel y maen 'maen' + pig 'pwynt' yng nghyfeirnod grid 674531 fel Bwlch Maen Pig. Wrth edrych ar Siarter Aberconwy 1198 gwelir mai'r hen enw ar y bryn Cerrig

yr Ych, gan mai dyma'r uchder cyntaf ar hyd y grib ar ôl Llyn Llygad yr Ych.

Yr Arddu 589m SH 674507 & Yr Arddu 388m SH 627426

Celtaidd Gynnar *ardū, Celtaidd *ardwo- 'uchel'; a arweiniodd at Brythoneg *ardu ac yn ddiweddarach y Cymreig arddu 'uchder, bryn', Cernyweg arth, Hen Lydaweg ard 'uchder', yn ogystal â Hen Wyddeleg ard 'uchel, tal'. Mae'r ffurfiau hyn i gyd yn deillio o'r Proto Indo Ewropeaidd *h₂erdu-. Fel arfer, mae'r bryn neu'r mynydd yn eithaf nodedig oherwydd ei statws neu ei leoliad; naill ai wedi'u gwahanu neu'n eithaf trawiadol o'u cymharu ag eraill yn y cyffiniau. Mae'r ddau fryn, wrth edrych arnynt o rai ardaloedd yn y cymoedd isod, yn eithaf mawreddog.

Moel Farlwyd 577m SH 707486

Yr un enw a welir gerllaw yn Llynnoedd Barlwyd. Y tebygrwydd yw mai'r elfen bar 'pen, blaen, brig, copa' + llwyd 'gwelw, llwythgoch'; mae bar yn gysylltiedig â Chernyweg bar, Brythoneg *barro- 'diwedd, copa', Hen Wyddeleg barr 'pen, brig, copa' ac yma mae bron pob un o'r ystyron yn gywir. I eraill, enw sy'n disgrifio marl sy'n llwyd, ond anodd gweld sut y mae cysylltu marl 'clai calchog, lôm' gyda'r mynydd, creigiau igneaidd a metamorffig sydd. Moel-farlwyd 1838 AO.

Cerrig Cochion 550m SH 663511

Cerrig 'creigiau' + cochion 'y gair coch wedi eu luosogi'. Yn Siarter Aberconwy 1198 nodir yr enw ar y bryn fel Ban Carw a hefyd fel Bankarw. Yn y Gymraeg Canol roedd bancarw yn derm ar gyfer cynn ceirw a hefyd am waywffyn. Fel arall, mae'n debyg mai'r enw yw ban 'uchder, brig, pentir' + carw 'ceirw, iwrch' tra bod y ffurf arall a welir yn ôl pob tebyg yn wall ysgrifenyddol wrth sillafu'r gair carw yn hytrach na chyfeiriad at fod yn fanc 'silff' + (g)arw 'bras, creigiog'. Cerig-cochion 1838 AO.

Y Foel Ddu 534m SH 670460

Enw syml, yn dynodi moel 'bryn' + du 'duliw, tywyll', gall y gair du ddynodi man gyda mawn, creigiau gwlyb neu llechweddi cysgodol.

Y Ro Lwyd 547m SH 758507

Gellir defnyddio'r gair gro 'cerrig man, graean' hefyd ar gyfer ardaloedd o 'sgri'; ar un adeg, gellid defnyddio llwyd i ddisgrifio lliw brown. Y Ro-llwyd 1838 AO.

Moel Dyrnogydd 520m SH 695492

Enw a godwyd o'r llyn o bob tebyg, sef Llyn Dyrnogydd, oherwydd gall yr enw gyfeirio at ffurf luosog o'r term dyrnogyn 'perch'. Fodd bynnag, mae'r enwau llyn fel y nodwyd ar fap yr AO cyntaf yn agos iawn at enw planhigyn danhogen, danogen, dannog 'betony'; un o'r planhigion dannog cyffredin yw Cribau San Ffraid: *Stachys betonnica*. Dyrnogydd, Llyn-dannogen 1838 AO, Llyn Dynogun 1840 Map Degwm.

Manod Bach 511m SH 714448

Fe welir yr enw fel Mannod mewn un archif; ond Manod-fach 1838 AO.

Moel Marchyria 487m SH 759466

Rhoddodd yr Athro J Lloyd-Jones March-yr-ia fel un awgrym petrus i esbonio'r enw, gyda march 'ceffyl' + yr + ia 'rhew'; efallai yn rhoi synnwyr o geffyl mytholegol yn y mynyddoedd. Yn anffodus cofnodwyd sawl elfen wahanol dros y blynyddoedd mae'n anodd penderfynu ar eu cywirdeb. Gall gefnogi'r elfen gyntaf fel y gair march 'ceffyl', oherwydd bod y term i'w weld yn y dyffryn islaw, gydag enw Pont Rhyd y March (763477). Enwir y bont ar ôl y rhyd 'croesfan afon' sy'n gysylltiedig â meirch, mae'r bont/rhyd yn union wrth droed y bryn. Mae rhai wedi cynnig mai llygriad y gair marchyrfa 'rasio ceffylau'; neu, newidiad ar lafar march 'ceffyl' + (g)yrria(d) 'i yrru (anifeiliaid), cwrs' sydd.

Os yw'r elfen gychwynnol moch 'baedd' yn gywir, oes posib cysylltu'r enw â mochyria, mochyria 'rhoch'; neu, moch 'baedd' + (g)yrria(d) 'i yrru, cwrs' hyd yn oed? Tybed os oes cyfeiriad at bresenoldeb baeddod gwyllt yn yr ardal ar yr un adeg? I eraill, yr hen air ma, mach 'maes' + (c)yriau 'ymylon, ffiniau'; ond anodd gweld mach 'bond' neu'r gair merch 'menyw' fel cynigion cywir. mochyrya Llyfr Llandaf 1120-40, Moel y mercherie 1586 Llawysgrifau Wigfair, Mercherau 1658 Rowland Vaughan, Moel Merchere 1776 Asesiad Treth Tir Sir Gaernarfon, Moel Machyria 1838 AO, Voil mochurie and Voel machyrie 1859 Llawysgrifau Penrhyn.

Moel Llechwedd Hafod 471m SH 759487

Mae Hafod yn derm cyffredin yn y mynyddoedd, man lle byddai'r bugail yn byw wrth ofalu am ei braidd yn ystod misoedd yr haf. Dim ond llochesi bach oedd rhai, roedd eraill yn ddigon mawr i'r teulu symud iddynt; datblygodd nifer o'r hafodau yn ffermydd parhaol. Lleighweith yr havot 1541 & Llechwedd Havod 1656 Coleman Deeds.

Y Drosogl 455m SH 756766

Enw cyffredin ar dir garw, ffurf ar y gair trwsogl ydyw. Gellid defnyddio'r term ar gyfer tir sy'n anodd ei ffermio; neu, ar gyfer tir sy'n anodd ei groesi.

Pen y Benar 431m SH 731502

Y tebygrwydd yw mai pen 'copa' + ardd 'uchder' oedd y ffurf gwreiddiol, Cernyweg *arth* 'uchder'. Pen y bennar 1838 AO.

Moel y Dyniewyd 382m SH 613477

Lluosog yw dyniewyd yr hen derm dyniawed 'buwch ifanc, bustach, eidion'. Nid moel grwn neu grwm sydd; yn hytrach, moel 'bryn conigol neu pigfain sydd'. moeldienewyt 1198 Siarter Aberconwy, Moel-y-diniewed 1838 AO.

Y Grib Ddu 318m SH 496484

Mae gan y grib 'cefnen' + du 'tywyll' ochr dywyll sy'n wynebu'r gogledd ac mae'n nodwedd yn un eithaf amlwg pan welir o ben Llyndy Llyn Dinas. Crib Ddu 1838 OS

Mynydd Sugn 298m SH 486475

Mae'n debyg mai hwn yw'r cofnod Gorsedd ressygynt a welir yn Siarter Aberconwy 1198 (ressygynt = ros sygyn), mae'n debyg mai dyma'r enw am y llinell grib gyfan ar un adeg. Daw'r enw Sygyn a welir ar fapiau'r AO o un o'r ffurfiau a ddefnyddir fel enw'r gloddfa cwper gynt a fferm a elwir yn Sygun heddiw. Felly porfa fynyddig a elwir ar ôl y fferm ac enw sy'n cyfeirio at sugn 'mign, tir corsio'. Hefyd, yr oedd yr enw yn agosach at Lyn Dinas nag y mae heddiw. Sygun 1796 Cambrian Register.

Mynydd Llyndy 293m SH 626486

Wedi'i enwi ar ôl fferm Llyndy a oedd yn berchen ar y bryn cyfan ar un adeg, mae'n debyg. Mae'r bryn wedi'i nodi gyda beth sy'n edrych fel yr enw Moel tony'n ar y gyfres gyntaf map AO o 1838. Os tony'n, rhaid dewis rhwng ton, tw'n 'gwyneb toriedig' + -yn 'ol ddodiad bachigol'; neu'r geiriau ton 'tir gwndwn', a ton 'cramen' hefyd.

Bryn Castell 250m SH 622485

Y tebygrwydd yw mai hwn yw'r bryn y sonnir amdano yn Siarter Aberconwy 1198 fel '..... ad monticum qui in similitudinem castelli....' (i'r bryn sy'n debyg i gastell'). Mae'r cnwc bychan sy'n ffurfio copa'r bryn yn debyg i fwnt Normanaidd lle y byddai tŵr pren yn cael ei adeiladu ar ei ben. Yn y siarter, y bryn nesaf a enwir ar ôl Bryn Castell yw **Carrecereryr**, enw a roddir carreg 'craig' + er 'yr' + eryr 'aderyn rheibus'. Nid yw'r enw ar y mapiau AO; fodd bynnag, mae'r copa 343m a

welwyd yn 618481, rhwng Bryn Castell a Moel Diniewyd bron yn sicr o fod y bryn y cyfeiriwyd ato yn y siarter.

Moel Dinas 189m SH 626424

Bryn arall mewn safle amlwg gyda dinas 'safle amddiffynnol' ar ei gopa. Ail-gadarnhawyd llawer o safleoedd o'r fath ar ôl ymadawiad milwyr yr Ymerodraeth Rufeinig 407; roedd yr anhrefn a ddilynodd yn fygythiad i lawer gyda lladron ac arglwyddi rhyfel lleol yn cystadlu gydag ymosodwyr Gwyddelig a rhai o Dde'r Alban am ysbail. Efallai hefyd y bu gwahoddiad i rai llenwi gwagle pŵer yn yr ardal, gwahoddiad na pheidio, daeth Laigin o Ddwyrain Iwerddon yn ymsefydlwyr yn y tiroedd Gorllewinol hyn. Mewn sawl safle gall un weld tystiolaeth o ffermydd amddiffynnol, nid yn unig ar hyd yr arfordir. Moel y Ddinas 1838 AO.

Mynyddoedd